

Тема: Етнічна психологія: зв'язки культури та психології.

План

1. Основні поняття етнопсихології, їх психологічна сутність.
2. Статичні характеристики етносу: особливості етнопсихологічних процесів і властивостей.
3. Динамічні характеристики етносу: характеристики змін психічних властивостей.
4. Елементи етнічної психології.

Ключові поняття теми: етнопсихологія, кроскультурна психологія, рід, плем'я, народності, нації, етнос, психічний склад, національний характер, етнічна самосвідомість, ментальність, егоцентризм, шовінізм, етноцентризм, етнічна ідентичність, етнічні стереотипи, соціальні установки.

Використана та рекомендована література:

1. Аронсон Е. Общественное животное. Введение в социальную психологию. – М.: Аспект Пресс, 1999. – 517 с.
2. Баронин А.С. Этническая психология. – Киев: Тандем, 2000. – 264 с.
3. Бороноев А. О., Павленко В. Н. Этническая психология. — СПб., 1994
4. Кафарський В.І. , Савчук Б.П. Етнологія. Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 432 с.
5. Крысько В.Г. Этническая психология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – 2-е изд., стереотип. – М.: Издательский центр „Академия”, 2004. – 320 с.
6. Лебедева Н.М. Этническая и кросс-культурная психология // Психология: Учебник для гуманитарных вузов / Под общей ред. В. Н. Дружинина. – СПб.: Питер, 2003.
7. Львовичкіна А. М. Етнопсихологія: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2002. – 144 с.
8. Лозко Г. Етнологія України: Філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект. Навчальний посібник / К.: АртЕК, 2001.- 304 с.
9. Платонов Ю.П. Основы этнической психологии. Учеб. пособие. – СПб: Речь, 2003. – 452 с.
10. Практикум по социальной психологии. Под. ред. И.С, Клециной. – СПб.: Питер, 2008. – 256 с.
11. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология. – М.: Институт психологии РАН, “Академический проект”, 1999. – 320 с.
12. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология: практикум: Учебное пособие для студентов вузов. – М.: Аспект Пресс, 2006. – 208 с.
13. Татарко А.Н., Лебедева Н.М. Методы этнической и кросскультурной психологии / отв. ред. И. М. Савельева. М.: НИУ ВШЭ, 2011.

1. Основні поняття етнопсихології, їх психологічна сутність

На сучасному етапі вивчення психологічних особливостей людини, обумовлених її етнічною приналежністю, існують різні підходи. В західному підході особлива увага надається дослідженню проблем зв'язків культури та психології. На їх вирішення спрямовані психологічна антропологія та кроскультурна психологія. Європейський філософський підхід подібні дослідження спрямовує в руслі етнічної психології.

Таким чином, *кроскультурна (або порівняльно-культурна) психологія* вивчає подібності та відмінності у психології індивідів, які належать до різних культурних і етнічних груп; зв'язки психологічних розходжень із соціокультурними, екологічними й біологічними особливостями, а також вивченням сучасних змін цих відмінностей (Berry Jetal, 1992).

Етнопсихологія (від гр. *ethnos* - плем'я, народ) - це галузь психології, що вивчає етнічні особливості психіки людей, національний характер, закономірності формування та функціонування національної самосвідомості, етнічних стереотипів та установок.

Роком народження цієї науки прийнято вважати 1859 р. У журналі "Етнічна психологія та мовознавство" було оголошено його редакторами: приват-доцентом кафедри загального мовознавства Берлінського університету Г. Штейнталем разом із філософом М. Лацарусом про народження нової науки — науки про пізнання народного духу.

Мета етнічної психології полягає у виявленні психологічних механізмів формування позитивної етнічної й культурної ідентичності, а також у вивченні психологічних механізмів формування етнічної толерантності на груповому й особистісному рівнях.

Найчіткіше визначення предмета етнопсихології, на нашу думку, дають А. Бороноєв і В. Павленко.

Предметом етнопсихології є соціально-психологічні риси національно-етнічних спільнот, їхній вплив на поведінку особистості, а також соціально-психологічні процеси й особливості етнічного розвитку та міжнаціонального спілкування [3].

Об'єктом досліджень є нації, національності, національні спільноти [2].

Відправним поняттям, з якого починається вивчення науки етнопсихології — це поняття "етносу".

Етнос - історично сформована на певній території стійка сукупність людей, що володіють загальними відносно стабільними особливостями мови, культури й психіки, а також усвідомленням своєї єдності й відмінності від інших подібних утворень (самосвідомістю), фіксованим у самоназві. (Бромлей Ю. В., 1983).

Прийнято користуватися такою типологією етносів, але в подібному розподілі етносів не відображається все різноманіття існуючих на Землі форм етнічних спільнот, які в процесі свого розвитку не обов'язково досягають

останньої стадії. До самого раннього типу належать *рід і плем'я*, характерні для первіснообщинного ладу. Другий тип етносу - *народності* - звичайно пов'язується з рабовласницькою й феодальною формаціями або ж позначає етнічні спільності й групи, що населяють країну, і які мають ті або інші форми національно-територіальної автономії. Третій тип етносу - *нації* - виникає з розвитком капіталістичних відносин і всілякою інтенсифікацією економічних зв'язків.

Також слід зазначити, що наступним важливим поняттям етнопсихології є поняття "нація".

Нація (від лат. *natio* - народ) - більша соціальна група, найвищий етап розвитку етносу, що представляє собою певну надзвичайно згуртовану спільність людей, яка характеризується єдністю території, мови, культури, спільністю національної психіки, а також дуже тісними економічними зв'язками.

Поняття "нації" трохи ширше й складніше від понять "етнос", "етнічна група", оскільки в будь-які нації можуть входити представники декількох етнічних груп, що свідомо ідентифікують себе з конкретною національністю й що самовизначаються в окрему територіально-державну й (або) соціокультурну систему.

Важливим є те, що характеристика психології етносу в своїй структурі має складові, які включають: статичні та динамічні компоненти.

2. Статичні характеристики етносу: особливості етнопсихологічних процесів і властивостей

Статичні компоненти визначають психічний склад етносу, що відображає особливості етнопсихологічних процесів і властивостей певного народу, сформованих протягом його історичного розвитку. З покоління в покоління, через традиції, звичаї та ін. передається інформація, яка засвоюється вибірково, що зумовлюється новими обставинами життєдіяльності.

Психічний склад — це стійкі риси психіки людей, що склалися на основі тривалої історії розвитку народу, які проявляються у звичках, смаках, звичаях, традиціях, емоційному сприйманні людиною навколишнього середовища та темпераменті. Психічний склад іноді ототожнюють із поняттям характеру народу, але поняття "характер" вужче, ніж психічний склад. Отже, психічний склад етносу розкривається через такі поняття, як "етнічний характер", "етнічний темперамент", "етнічна ментальність", "етнічна свідомість", "етнічні інтереси", "етнічні традиції".

Національний характер — це відносно стійкі психічні властивості народу, що залежать від конкретних історичних і соціально-економічних умов існування певної спільноти. В основі національного характеру лежить національна самосвідомість, у зв'язку з чим деякі західні вчені називають націю психологічним видом. У структурі національного характеру зазвичай розрізняють ряд елементів. По-перше, це національний темперамент - він

буває, наприклад, “збудливим” і “бурхливим”, або, навпроти, “спокійним” і “уповільненим”. По-друге, національні емоції - типу “національної захопленості” або, припустимо, “національного скептицизму”. По-третє, національні почуття - наприклад, “національна гордість” і ін.

Специфічне інформаційно-енергетичне поле, що охоплює *емоційний, інтелектуальний та духовний рівні* життєдіяльності розгорнутої соціальної системи можна назвати ментальністю.

Ментальність - національний тип світовідчуття, який ґрунтується на етнічних образах і символах (часто підсвідомих), що зумовлюють стереотипи поведінки, психічні реакції, оцінки певних подій чи осіб, ставлення до навколишньої дійсності. Ментальність, власне, становить той невлловимий феномен, що його можна назвати “духом народу”.

Кожен етнос має свою емоційно-образну систему, в яку неприпустимо вмішуватися чужинцям, щоб не зіпсувати, не зруйнувати етнічне світобачення.

Не менш важливим, складним і неоднозначним є поняття “етнічної свідомості”, складовою якого є поняття “етнічна самосвідомість”. *Етнічна самосвідомість* – усвідомлення індивідом своїх етнічних інтересів, почуттів, дій, думок, мотивів, знань і уявлень, установок і спрямувань, що сприймаються особою в процесі її етнізації, тобто – усвідомлення людиною як носієм етнічних рис (етнофором) своєї належності до конкретного етносу. Вона є своєрідним захистом особистості. В її основі лежить потреба людей належати до певної групи (спільноти), щоб вижити. Вона впливає із сутнісних потреб людини знати “своїх”, обов’язково пов’язаних із самоназвою етносу (етнонімом), поведінковими і культурними стереотипами, протиставленням себе іншим (“свої – чужі”, “ми – не ми”).

Таке усвідомлення етнічної належності є виявом компліментарності, тобто підсвідомого відчуття взаємної симпатії та спільності. Існування етнічного підсвідомого кожне покоління передає наступному. Необхідно усвідомлювати, що головну роль у формуванні етнічної самосвідомості відіграє виховання, а не існування підсвідомої симпатії і відчуття “свого” і “чужого”.

3. Динамічні характеристики етносу: характеристики змін психічних властивостей

Більш мінливі компоненти психічних властивостей певного народу, які виникають та зникають під впливом певних обставин, належать до динамічних компонентів структури етносу. Це етноцентризм, етнічна ідентичність, самоідентифікація.

Етноцентризм – перевага своєї етнічної групи над іншими групами. Визначення цього поняття дав у 1906 р. У.Самнер, на думку якого, етноцентризм - це таке “бачення речей, при якому своя група виявляється в центрі всього, а всі інші порівнюються з нею або оцінюються з посиланням на неї”.

На сучасному етапі етноцентризм розглядається як притаманна людям властивість “сприймати й оцінювати життєві явища крізь призму традицій і цінностей власної етнічної групи, що виступає як якийсь еталон” (Кін, 1983, с.812). Еталоном може розглядатися і релігія, і мова, і література, і одяг, і т.д. і т.п.

М.Бруер і Д.Кэмпбелл виділили основні показники етноцентризму:

- сприйняття елементів своєї культури як “природних” і “правильних”, а елементів інших культур як “неприродних” і “неправильних”;
- розгляд звичаїв своєї групи в якості універсальних;
- оцінка норм, ролей і цінностей своєї групи як беззаперечно правильних;
- уявлення про те, що для людини природно співробітничати з членами своєї групи, надавати їм допомогу, віддавати перевагу своїй групі, пишатися нею й не довіряти й навіть ворогувати з членами інших груп.

Етноцентризм можна розглядати і як перешкоду для міжгрупової взаємодії, але разом з тим, він виконує для групи функцію підтримки позитивної ідентичності й навіть збереження цілісності й специфічності групи.

У першому випадку етноцентризм може проявлятися в дуже яскравих формах і ставати дисфункціональним для індивіда й групи, на це впливає система соціальних відносин суспільства, об'єктивний характер міжетнічних відносин. Така форма етноцентризму має назву *войовничого*, люди не тільки судять про чужі цінності, виходячи із власних, але й нав'язують їх іншим.

Войовничий етноцентризм виражається в ненависті, недовірі, страху й обвинуваченні інших груп у власних невдачах. Такий етноцентризм несприятливий і для особистісного розвитку.

Ми вже знаємо, що етноцентризм можна розглядати як форму групової ідентифікації, коли проявляється яскраво виражена емоційна складова. Пригнічена етнічна група, таким чином, намагається компенсувати комплекс меншовартості та зберегти свою цілісність. Для підтримки групою позитивної ідентичності використовується специфічний термін механізм міжгрупової перцепції – внутрішньогруповий фаворитизм.

Слід зазначити також, що й безмежна закоханість у свій народ поступово переростає в *егоцентризм та шовінізм*.

Поняття “ідентичність” знайшло широке застосування в різних галузях знань і його сміливо можна назвати однією із ключових категорій етнопсихології.

Слід зазначити, щодо вивчення цього поняття існує дві полярні точки зору: перша - споконвічна культурна та психологічна особливість етносу, друга – змінна та керована складова етнічних почуттів.

Якщо *етнічна ідентичність* — відчуття належності до певної етнічної спільноти, однаковості з іншими її членами внаслідок спільності історичної пам'яті, спогадів про єдиних предків та емоційних зв'язків з батьківщиною, а

також спільності основних компонентів культури, що звичайно виявляється у солідарності з членами цієї спільноти.

То *ідентифікація* — пізнавальний засіб для встановлення тотожності індивіда з етнічною спільнотою на основі норм поведінки, на основі засвоєння головних стереотипів та етнокультурних традицій.

У зарубіжній та вітчизняній етнології розроблені різні типи етнічної ідентичності, виділимо найголовніші з них:

Нормальна (позитивне сприйняття образу своєї етнічної групи, яке змінюється залежно від ситуації та самої особистості);

Етнодомінуюча (що нерідко постає підставою до етнічної дискримінації);

Агресивно-фанатична (яка призводить до саможертвності та проявів будь-яких дій у крайніх формах);

Індиферентна (байдуже ставлення до власних та інших народних традицій, звичаїв);

Нігілістична (відкидання будь-яких етнічних цінностей та скептичне ставлення до них, що призводить до космополітизму (громадянство світу) [4].

Етнічний статус, що базується на етнічній ідентичності, найчастіше залишається незмінним протягом всього життя людини. Процес становлення етнічної ідентичності не закінчується в підлітковому віці. Зовнішні обставини можуть штовхати людину будь-якого віку на переосмислення ролі етнічної приналежності в її житті та призводити до трансформації етнічної ідентичності.

Серед дослідників проблем етнічності усе частіше підтверджується думка щодо нерозривності етнічної ідентичності та етнічної взаємодії.

Розрізняють чотири можливих результати контактів із представниками інших етнічних спільнот.

1. Людина не приймає через якісь міркування свою культуру й орієнтується на інші етнічні цінності й стереотипи поведінки. Цей тип поведінки можна назвати конформним, а його носія в психології іменують “перебіжчиком”. Він зустрічається звичайно тоді, коли людина з дитинства виховується в іншій етнічній спільноті, а потім відмовляється повертатися до свого народу.

2. Людина не сприймає або відкидає чужу культуру, перебільшуючи значимість власної. Цей тип людей називають “націоналістами”. І хоча в останньому відбивається певний негативний зміст, така поведінка є розповсюдженою і закономірною, оскільки зовсім очевидно, що інтереси своєї нації та її культура завжди більш кращі.

3. Людина коливається між двома культурами. Її прийнято називати “маргіналом”. Такий тип поведінки й особистості досить часто зустрічається в місцях спільного компактного проживання різних національних спільнот. Іноді до таких людей ставляться з обережністю. Та це просто результат тривалого впливу декількох культур.

4. Людина немовби синтезує в собі дві культури. Психологи називають цей тип людей “посередниками”, якими вони і є насправді, оскільки в силу тривалого проживання людини в середовищі двох народів, кожний з них став для неї однаково рідним і знайомим [].

Міжнаціональні відносини можуть здійснюватися на міжгруповому рівні, тобто між етнічними спільнотами в цілому, що може призводити до чотирьох видів наслідків:

геноциду, тобто знищенню конкретних націй;

асиміляції, коли одна національна спільність поступово переймає (або примушується до їхнього прийняття) звичаї, традиції й т.д. іншої домінуючої групи, аж до повного розчинення в ній;

сегрегації, коли групи існують роздільно;

інтеграції, коли групи зберігають свою етнічну ідентичність, але поєднуються в єдине ціле на основі значимої для неї підстави.

4. Елементи етнічної психології

У кроскультурних дослідженнях, які проводяться в рамках етнопсихології, часто використовується поняття “етнічні стереотипи”, “етнічні установки”, “упередження”, які пояснюють суть міжетнічних відносин.

Етнічні стереотипи - це відносно стійкі уявлення про моральні, розумові та фізичні якості, що властиві представникам різних спільнот.

Етнічні стереотипи, у свою чергу, поділяються на *автостереотипи* та *гетеростереотипи*.

Автостереотипи — це думки, судження, оцінки, котрі стосуються певної етнічної спільноти представниками цієї ж самої спільноти (наприклад, висловлювання українців про українську націю). Автостереотипи - це, як правило, комплекс позитивних оцінок, адже люди схильні лояльно ставитись до своїх недоліків і розглядати їх як один з проявів позитивних якостей. Так, жадібність можна тлумачити як бережливість, а неорганізованість - як широту душі.

Гетеростереотипи — це сукупність оціночних суджень про інші народи. Гетеростереотипи, на відміну від автостереотипів, можуть бути як позитивними, так і негативними. Це залежатиме від історичного досвіду взаємодії конкретних народів. Гетеростереотипи віддзеркалюють минулий та актуальний позитивний і негативний досвід взаємовідносин народів, особливо в тих сферах діяльності, де дані народи активно спілкувались або спілкуються, наприклад, торгівля, сільське господарство. Негативні гетеростереотипи формуються, якщо народи перебувають у конфлікті явищ етнічного життя та міжетнічних стосунків і, відповідно до цього розвивається стереотипи, діяти певним чином у конкретній ситуації.

У виникненні етнічних стереотипів першочергову роль відіграють уявлення про зовнішність, спосіб життя, минуле певної етнічної спільноти.

Стереотипи необхідні як форма економії мислення та дій у відношенні до простих та стабільних об'єктів та ситуацій.

Згідно з Липпманом, американським журналістом, який в 1922 р. у книзі "Суспільна думка" вперше використав термін "соціальний стереотип", вважається, що стереотипи - захищають цінності, позиції й права індивіда. Іншими словами, стереотипи орієнтують людину в потоці соціальної інформації й допомагають зберегти високу самооцінку.

Іншою важливою властивістю етнічних стереотипів вважається стійкість і навіть ригідність до нової інформації. Дійсно, стереотипи досить стабільні, що не раз підтверджувалося в емпіричних дослідженнях. Стереотипи вважають різновидом установки.

Під *етнічними установками* слід розуміти готовність людини сприймати та розуміти певні явища та проблеми етнонаціональних стосунків, на основі чого визначаються її психічний стан реагування і готовність діяти у певній ситуації. Установки, які є у індивіда з віком стають консервативніші. А утворюються в процесі соціалізації індивіда шляхом пізнання оточуючого світу та нав'язування досвіду ззовні.

В етнічних установках виділяють такі компоненти: когнітивний, афективний та поведінковий.

Установки, що стосуються власної спільноти, як правило, є позитивними. Безпідставні ворожі уявлення про соціальну групу називають *упередженням*, що є також різновидом установки.

До числа найбільш відомих упереджень належать:

расизм (до етнічних груп),

сексизм (до певної статі);

ейджизм (до людей певного віку);

гомофобія (до людей нетрадиційної сексуальної орієнтації).

До причин виникнення упереджень, виділених представниками різних психологічних шкіл, належать:

Індивідуальні відмінності – схильність до реакцій стосовно інших людей та груп.

Конкуренція між групами за обмежені ресурси, владу, статус і т.д.

Ідентичність – саме позитивна відмінність своєї групи від інших груп.

Соціальне научіння – показник відображення установок батьків в установках дітей.

Сприйняття загрози зі сторони чужої групи, незалежно від того реальна вона чи уявна.

Тому, на думку Г. Олпорта, поведінковий компонент упереджень проявляється в п'яти різних формах: від вербальної антипатії до винищення "чужих", а також - уникнення, дискриміналізація, акти насилля.

Отже, можна зазначити, що етнічні установки та стереотипи можуть бути позитивними (етноцентризм) та негативними (націоналізм), але ніколи не бувають нейтральними, оскільки своїм носіям вони завжди видаються правильними та найкращими.

Безумовно, на сучасному етапі розвитку суспільства, надзвичайно актуальними є зусилля, що спрямовані на виявлення механізмів, які гармонізують міжетнічні стосунки та поліпшують етнічні установки.

Слід зазначити, що для кроскультурної психології поняття “культура” є базовим теоретичним конструктом.

“Індивідуалізм-колективізм” виділяється теоретиками різних дисциплін як головний вимір культур. Можна назвати культуру, де індивідуальні цілі її членів важливіші для них, ніж групові, *індивідуалістичною*. *Колективістська* ж культура, навпаки, характеризується тим, що в ній групові цілі домінують над індивідуальними. У кожній культурі люди мають як індивідуалістичні, так і колективістські тенденції свідомості й поведінки, однак індивідуалізм характерний для Заходу, а колективізм - для Сходу й Африки.

В індивідуалістичних культурах особиста ідентичність превалює над груповою, котра є визначальною в колективістських культурах. В індивідуалістичних культурах поведінка особистості характеризується її мотивацією до досягнення, а в колективістських - приналежністю до групи. Наприклад, упевненість у собі - цінність, значима в обох типах культур, але по-різному: у колективістських культурах це означає: “Я не є тягарем для своєї групи”, а в індивідуалістичних: “Я можу робити те, що мені необхідно”.

Знання такого роду необхідні на міждержавному рівні для уникнення у зв'язку з історично сформованими протиріччями між народами - економічного, політичного, релігійного, культурного характеру. Значною мірою протиріччя можуть бути також пов'язані із втратою незалежності, територіальної цілісності, відсутністю взаєморозуміння й довіри між людьми. А на мікрорівні – для уникнення труднощів, пов'язаних з підозрілістю, мовними бар'єрами, штучно створеними перешкодами на шляху контактів і зв'язків, обміну інформацією, досягненнями науки, культури, ігноруванням національних традицій, обрядів, звичаїв.

Вправи, тести, задачі.

Завдання 1. Визначення установки індивіда, що демонструє ставлення до певної етнічної групи

**Модифікований варіант шкали соціальної дистанції
(Львовичкіна А.М. Етнопсихологія. С. 32-33)**

Шкала соціальної дистанції була запропонована Е. Богардусом у 1925 р. Вона спрямовувалась на визначення установки індивіда, що демонструє ставлення до певної етнічної групи. У 1959 р. Е. Богардусом був запропонований спеціальний бланк шкали соціальної дистанції (за національною ознакою).

Вибір етнічних груп може варіюватися залежно від регіону, в якому проводиться дослідження, та поставлених завдань. Список соціальних ролей також може бути доповнений, якщо це відповідає цілям дослідження.

Інструкція: потрібно відзначити всі соціальні ролі, що респондент згоден надати типовим представникам певної етнічної групи.

Шкала соціальної дистанції Е. Богардуса

№	Категорія	Національність				
		Німці	Поляки	Англійці	Американці	...
1	До тісного споріднення через шлюб					
2	До членства в моєму клубі як особистого друга					
3	До проживання на моїй вулиці як сусіда					
4	До роботи за моєю професією					
5	До громадянства в моїй країні					
6	У моїй країні тільки як інтуриста					
7	Бажав би не бачити в моїй країні					

Досліджуваному пропонувалося зробити помітку на тому рівні (із запропонованих варіантів) соціальної дистанції, яка б його найбільше влаштовувала.

Вітчизняні вчені запропонували адаптований до наших умов бланк модифікованого варіанта шкали соціальної дистанції.

№ п/п	Соціальна роль	Етнічна група				
		Росіяни	Українці	Білоруси	Німці	...
1	Чоловік (дружина)					
2	Сусід					
3	Друг					
4	Колега					
5	Територіальний керівник					
6	Керівник виробництва					
7	Житель мого району					

Обробка результатів проводиться таким чином: обчислюється сума плюсів окремо в кожній колонці. Цей показник характеризує ступінь прийняття респондентом різних етнічних груп. Величина його знаходиться в інтервалі від 0 (при найменшому доброзичливому ставленні й, відповідно, найбільшій соціальній дистанції) до 7 (що свідчить про виражене доброзичливе ставлення до представників даного етносу). Відповідно всі етнічні групи можуть бути проранговані за допомогою показника за ступенями їхньої прийнятності для респондента.

Якісний аналіз бланку дає інформацію — представники яких національних груп є найбажанішими в певній ролі, а представники яких — навпаки — неприйнятні (порядковий аналіз). Аналіз за колонками показує, які ролі досліджуваний вважає можливим запропонувати представникам певної етнічної групи, а які — ні.

Шкала Е. Богардуса та її чисельні модифікації рідко застосовуються для аналізу етнічних установок окремо взятого досліджуваного. Як правило, вона використовується для вивчення різних аспектів етнічної свідомості на репрезентативній вибірці певної етнічної групи.

У зв'язку з цим усі описані показники обчислюються за допомогою методів математичної статистики, а в найпростішому випадку — за допомогою знаходження міри центральної тенденції (середнього арифметичного) та ступеню стандартного відхилення.

Завдання 2.

Вправа “Російський експрес”.

Перед виконанням вправи “Російський експрес” викладач дає коротку інструкцію: “Кожний з нас час від часу їздить на поїздах. Відправляючись у подорож і купуючи квиток на поїзд, ви не знаєте своїх сусідів (за винятком тих випадків, коли ваші попутники - родичі або друзі). Уявіть, що зараз у вас є можливість вибрати собі попутників у поїзді до Владивостока”.

Хід роботи. Зачитується список пасажирів.

Список пасажирів: циганка; гомосексуаліст; скінхед; СНІД-інфікований парубок; неакуратно одягнена жінка з маленькою дитиною; кавказець-мусульманин; людина із села з великим мішком; африканський студент; підліток, схожий на наркомана; колишній ув'язнений; таджик у національному одязі; міліціонер; інвалід зі складною коляскою; кришнаїт; китаєць, що їсть їжу, яка дивно пахне; панк; людина, що говорить незрозумілою мовою.

Далі на наступні запитання: “З ким із цих людей ви найменше хотіли б виявитися в одному купе поїзда?” і “З ким із цих людей ви найбільше хотіли б виявитися в одному купе поїзда?”, учасники індивідуально визначають три негативні вибори й три позитивні вибори (час не більше 7 хвилин).

Далі учасники діляться на групи по три людини. Кожна група – це уявне купе. Якщо учасників парна кількість, то деякі групи можна об'єднати в четвірки (нестандартне купе) або двійки. Ціль завдання: проранжувати

список для того, щоб, по-перше, вибрати четвертого попутника (кращий вибір), а по-друге, визначити, з ким вся група не поїде (негативний вибір). Обговорення в мікрогрупах триває 10-15 хвилин. Після цього група збирається разом і представляє результати.

Кожна із груп одержує наступне завдання: 1) назвати кращий і найшанованіший вибір за результатами обговорення в мікрогрупі; 2) розповісти про атмосферу, що була під час обговорення (чи були розбіжності в ході обговорення; якщо так, та з якого приводу; чи всі члени групи згодні з остаточним рішенням?).

Відповіді кожної групи записуються на дошці. Підраховується результат і визначається лідер серед позитивних і негативних виборів. Далі триває групова дискусія.

Питання для групової дискусії:

- Чому в групах відповіді виявилися різними?
- Чому іноді відповіді всіх груп збігалися?
- Які причини небажання їхати з людиною в одному купе? Які почуття ви відчуваєте до цих людей (афективний компонент установки)? Коли нами керує страх, коли - бридливість, коли - ворожість? Наскільки вони в кожному випадку обґрунтовані?
- Чи можемо ми щось зробити з нашими почуттями в таких випадках? Чи може хто-небудь не захотіти їхати в одному купе з вами? А якщо справа відбувається в іншій країні?
- Як ми поведимося, коли потрапляємо в одному купе з небажаною людиною?
- Чи винні ті, з ким ми не хочемо їхати?
- Що вони відчувають, якщо побачать наше невдоволення?

Контрольні запитання:

1. Назвіть елементи етнічної психології.
2. Назвіть види національно-етнічних установок.
3. Яким компонентом етнічні установки, перш за все, відрізняються у своїх різновидах?
4. Чим відрізняється етнічна ідентифікація від ідентичності?
5. Назвіть відомі вам причини виникнення упереджень.

Завдання для самостійної роботи:

Опрацювати матеріал за підручником *Татарко А.Н., Лебедева Н.М. Методы этнической и кросскультурной психологии / отв. ред. И. М. Савельева. М.: НИУ ВШЭ, 2011.*

- *Групи методів етнопсихологічних досліджень.*
- *Методики для вивчення етнічної ідентичності.*

Опрацювати питання за підручником *Баронин А.С. Этническая психология. – Киев: Тандем, 2000. – 264 с.*

- *Особливості національного характера окремих народів світу.*